

РИСИ СЛИВЕНСЬКОЇ ТА ЯМБОЛЬСЬКОЇ ГОВІРОК В ДЕЛЖИЛЕРСЬКІЙ ГОВІРЦІ

Картографування діалектного матеріалу, зібраного у болгарських селах України і Молдови у 50-х рр., дозволило визначити типи переселенських говірок та з'ясувати їх генезу; було встановлено, що переселенські болгарські говірки поділяються на: чушмелійські, чійшійські, вільшанські, балканські, фракійські, західноболгарські і східнородопські [АБГ, с. 32-41].

Дослідники розрізняють балканські ь-говори і балканські о-говори [АБГ, с. 32-41]. Болгарські діалектологи включають балканські говірки в групу ь-діалекту. На членну форму *-ьт, -ь* вказує і С.Стойков як на спільну характерну рису всіх балканських говірок. Дійсно, для більшості балканських говірок метрополії цей артикль є характерним. З болгарських переселенських говірок до балканського ь-діалекту належать говірки сіл: с. *Виноградне* Белградського р-ну (до 1945 р. с. *Хасанбатир* і *Хасан-Батир*), с. *Виноградівка* Тарутинського р-ну (до 1946 р. с. *Чумлекіой, Чумлекьой*), с. *Дмитрівна* Татарбунарського р-ну (до 1940 р. с. *Дельжилер*), с. *Євгенівна* Тарутинського району, с. *Червоне* (пізнього заселення), с. *Зоря* Саратського р-ну (до 1949 р. с. *Камчік*), с. *Кирнички* Ізмаїльського р-ну (до 1947 р. *Фантіна-Дзинилор*) с. *Петрівськ (Петросталь)* Тарутинського р-ну, с. *Ярове* Тарутинського р-ну (до 1945 р. с. *Гюльмен*).

Говірки сіл Твардиця, Виноградівка (Чумлен), Ярове, Оріхівка, Виноградне, Камчик, Дмитрівка, Кирнички, Голиця, Делени С.Б.Бернштейн відніс до чумленсько-твардицької підгрупи, називаючи їх сливенськими [АБГ, с. 38]. Дослідження засвідчили, що ці говірки не є лише сливенськими, а здебільшого ямбольськими (говірки с.с. Ярове і Кирнички) або належать до іншого підбалканського типу.

Так, досліджуючи делжилерську говірку знаходимо значну кількість рис, які характерні для ямбольських говірок. Важливим є те, що в 1945 році з с. Гюлмен (Ярове), в говірці якого переважають ямбольські риси, переїхало 14 сімей в с. Делжилер (Дмитрівка). Можливо, це сприяло, тому, що в говірці фіксуємо ямбольськи риси.

Серед балканських ь-говірок розрізняють дві підгрупи: болгарську, яку ще називають ямбольською і чумленсько-твардицьку, яку називають сливенською. До болгарської належать говірки сс.Жовтневе, Табаки, Василівка, Виноградне (Курчі),

Богате, Червоноармійське та м. Болграда. До чумленсько-твардицької підгрупи належать говірки сс. Твардиця, Кірютня, Виноградівка (Чумлен), Ярове (Гюльмен), Рівне (Купоран), Виноградівка (Бургуджі), Дмитрівка (Делжилер), Делени, Виноградне (Хасан-Батир), Голиця, Горіхівка, Калинчак, Кирнички, Зоря, Вале-Пержі, Комрат [АБГ, с. 38].

Детально досліджена болгарськими та російськими діалектологами говірка с. Твардиця - умовно вважаємо її сливенською, яка має такі характерні ознаки:

- 1) ненаголошений е вимовляється як **и** незалежно від того в якій позиції він знаходиться перед наголошеним складом, чи після нього: *ден-дин'ь, swei- sweitъ, жина, систра, мисо, нибє, ишумик, пира, чита, агни, грозди;*
- 2) приголосна фонема **х** зустрічається у двох варіантах: глухий **х** та дзвінкий **у**. До того ж глухий приголосний **х** зберігається на початку, в кінці, а також і в середині слова між голосними: *халка, хора, хуро, хубьф, хурка, хуртувам, гр'ах, мьх, страх, духод'а.*
- 3) відсутність аффрикат **дз, дз**: *жам, жибри, жоп, манжа, синжир, патлижан, кужа, чикмижа;*
- 4) сполука **дн** завжди переходить в **нн**, і навіть в **н**: *бенни, гланни, инни, сenna, панна, поница, рунини* та ін.

Порівнюючи з делжилерською говіркою знаходимо багато спільного, але є і відмінності, які говорять про те, що делжилерська говірка не є лише сливенською.

Диференційні ознаки між двома групами балканських ь-говірок вперше зафіксовані М. Державіним, а після нього С. Бернштейном.

Диференційними ознаками між ними можуть бути такі:	болградська підгрупа
чумленсько-твардицька підгрупа (ямбольська)	(сливенська)
на місці <i>ятя</i> під наголосом	на місці <i>ятя</i> вимовляється <i>е</i> в вимовляється <i>а</i>
в лексемах: <i>дубр 'а, де 'а,</i>	лексемах: <i>добре, две, зле, колене</i>
<i>зл 'а, колен 'а с'ано</i>	<i>сино</i>
<i>{сино в Тв.) чил 'ак жуф</i>	<i>чул 'ак</i>
<i>чила {пчила в Тв.,) уол</i>	<i>жиф</i>
<i>фыпри {втри в Тв.)</i>	<i>пчила</i>
	<i>вол</i>
	<i>втри</i>

нохче

ношче [АБГ, с.39].

В делжилерській говірці фіксуємо: *де'а, сино, чул'ак, жуф, чила, уол, фьтри, ношче*.

Разом сливенські і ямбольські переселенці мешкають у Болграді.

Досліджуючи делжилерську говірку, фіксуємо як сливенські, так і ямбольські риси на фонетичному і на лексичному рівні.

До ямбольських рис М.С.Державін відносить наступні:

- 1) частку *ре* замість сливенської *бе* \ у делжилерській говірці - частка *бе* \
- 2) форму аориста *бяф, пиф, йадаф*; у досліджуваній говірці наявність *х* у всіх позиціях (на початку, в середині і в кінці слова), тому: *бях, них, йадах*;
- 3) лексема *джам* 'вікно'; яка характерна і для делжилерської говірки
- 4) *чан* 'дзвін, дзвінок'; в делжилерській говірці *званок*.
- 5) форму *два* замість сливенського *две*; ямбольська форма і у досліджуваній говірці;
- 6) лексеми *чиляк, жилязо, чиреши* (сливенські *чуляк, жулязу, чуреши*); в делжилерській говірці *жил'азу*, але *чул'ак* и *чуреши*.
- 7) *гланна, панна* (сливенське *гладна, падна*); в досліджуваній говірці фіксуємо форми *гланна, панна*.
- 8) форми *рамена, колена* (сливенські *рамене, колени*) \ в делжилерській говірці *рамена*, але *кулени*;
- 9) форма допоміжного дієслова *сни* (*ний*), яку фіксуємо і у досліджуваній говірці, замість сливенського *сме*;
- 10) форма аористу *рекох* (сливенська *рекьх*) \ *реках* в делжилерській говірці;
- 11) форма множини *брягове* (сливенське *брегове*)', *брягуй* у делжилерській говірці;
- 12) наявність г-фрикативного - *бьяга, снага* (сливенське *бьяха, снаха*) слифенські форми і у досліджуваній говірці;
- 13) форма дієслова 1 особи однини *пейа*, хака ж форма і у делжилерській говірці, (сливенське *пей*);

У порівняльній схемі лексем, що вживаються у чумленській і твардицькій (сливенській) говірці, для делжилерської говірки характерні ті ж лексеми, що вживаються у чумленській говірці: *пашой* (сливенське *папур*), *калпак* (*нос*), *каруца* (*талига*), *суфра* (*паралия*), *каун* (*попит*), *мисир* (*фиток*), *джумерки* (*цикариди*), *мантава*, *ферджа* (*ямурлук*), *цакло* (*стькло*), *фьтри* (*вьтри*), *итиче*, *стиче* (*фтиче*), *рьци* (*рьце*), *тьча* (*тька*).

Винятком є лексема *фитка* ‘індик’, яка фіксується у говірках с. Дмитрівка та с. Зоря і у сливенській говірці (у чумленській *мисирка*). Фактично це протиставлення зводиться до протиставлення сливенських і ямбольських говірок в метрополії.

М. С. Державін фіксує наступні лексеми:

ямбольські	сливенські
<i>имрук</i>	<i>йумрук</i>
<i>калпак</i>	<i>шапка</i>
<i>врѣвница</i>	<i>врѣмница</i>
<i>цькло</i>	<i>цикло</i>
<i>бълха</i>	<i>бѣхла</i>
<i>нохче</i>	<i>ношче</i>
<i>въгланица</i>	<i>възглавница</i>
<i>чутура</i>	<i>кутел</i>
<i>ьгъл</i>	<i>пирде</i>
<i>сейван</i>	<i>сарай</i>
<i>сикаминца</i>	<i>барабопка</i>
<i>мисирка</i>	<i>курка</i>

Порівнявши класифікацію М. С. Державіна з досліджуваною говіркою фіксуємо наступні лексеми в делжилерській говірці: **сливенські** (частка *бе*, лексеми *чул'ак*, *чуреши*, але ямбольське *жил'азу*, форма аористу *реках*, *бяха*, *снаха*) та ямбольські (лексема *дѣам*, форму *дв'а*, лексеми *глапна панна*, форма *рамена* але *кулени*; форма допоміжного дієслова *сни* (*ний*), форма множини *брягове*).

Пізніше С. Б. Бернштейн у відомій статті «О языке города Болграда» до цих диференційних ознак додав ще такі: *къде* (*къдя* ‘де’), *изик* (*йезик* ‘язик’), *другар* (*другарин*), *звънец* (*звънце*), *мехиц* (*мехец* ‘місяць’), *сьлдза* (*сьлза* ‘сльоза’), *кундил* (*кундилче* ‘мізинець’), *кубилица* (*кубилица* ‘коромисло’), *мамул* (*мамуль*), *ишимик* (*ишумик*) [Бернштейн, с. 231]. В делжилерській говірці фіксуємо: *кадя*, *изик*, *другар'ан*, *званец*, *мес'ац*, *салза*, *кунд'ал*, *кубилица*, *пашой*.

Порівнявши сливенську і ямбольську говірку бачимо наступне:

сливенці	ямбольці	делжилерська говірка
къдя две	къде две	кад'е дв'а
ръце жиф	ръце жиф	раце
йезик	изик	жуф
		изик

флаза	фляза	фл'ага
вътри	вътри	фътр'а
вол	вол	ол
чурапи	чурапи	чурапи
бях	бях, буф	б'ах
станах	станах, станаф	станах
муха	муха	муха
другарин	другар	другар'ан
веке	веке	уже
звънце	звънец	званец
връмница	връвница	връвница
мехец	мехиц	мехиц
сълза	сълдза	салза ас мойа реках
аз мойа	аз мойа	бяха
рекъх	рекох	хуртувам, приказвам
бяха	бяха, бяга	кунд'ал
хуртувам	хуртувам, гълча	шапка
кундилче	кундил	кубилица
шапка	калпак	гивеч
кубилица	кубилца	пашой
гивеч	гивеч	ишумик
мамул'	мамул	
ишумик	ишимик	

С. Б. Бернштейн відзначає, що зафіксовані М. С. Державіним у ямбольській говірці форми аориста на - *ф* (*туриф*, *купиф*, *станаф*) витісняються сливенськими формами *турнх*, *купих*, *станах*. Зникла зафіксована М. С. Державіним і ямбольська форма *два*, замість неї вживається тільки *две*. У вимові *е* під наголосом в кінці слова на місці *ятя* вбачають вплив туканських говірок, в балканських говірках у цій позиції зазвичай маємо форми *дубря*, *два*, *зля*. Диференційну ознаку ямбольської говірки М. С. Державіна вважав лексему *джам* (у сливенців *пенджур*). С. Б. Бернштейн, навпаки, вважає, що для ямбольської говірки характерна лексема *пенджур*, а для сливенської, як і для кримської, і *джам* і *пенджур*. Тобто чіткої диференції між сливенськими та ямбольськими рисами немає. А в делжилерській говірці фіксуємо як одні так і інші риси, як на фонетичному так і на лексичному рівні:

ямбольські

сливенські

де'а

сино

жуф

чул 'ак

чила

ношче

уол

б'хла

ф'три

шапка

пейа

имрук та ін.

Список використаної літератури

1. *Атлас болгарских говоров СССР*. Вступительные статьи и комментарии к картам. Под ред. С. Б. Бернштейна. – Москва, 1958. – 231 с.
2. Бернштейн С. Б. О языке города Болграда/ Бернштейн С. Б. – М-Л.: Изд-во АН СССР, 1950. – С. 225-231. – (Ученые записки Института славяноведения АН СССР; т. 2).
3. Бернштейн С. Б. Опыт классификации болгарских говоров СССР / Бернштейн С. Б. Чешко Е. В.– М-Л.: Изд-во АН СССР, 1951. – С. 327-343. (Ученые записки Института славяноведения АН СССР; т. 4).
4. *Державин Н. С.* Болгарские колонии в России (Таврическая, Херсонская и Бессарабская губернии). – София: Мартилен, 1914. – 304 с.
5. *Колесник В. О.* Дебалканізація болгарських переселенських говірок в Україні. Граматична система: Монографія. – Одеса: Астропринт, 2003. – 352 с.
6. *Стойко Ст.*, Българска диалектология. – София: Издателство „Проф. Марин Дринов”, 2002. – 246 с.
7. *Стойко Ст.*, Говор села Твърдици(Сливенской околии в Болгарии) и села Твардици (Молдавской ССР). – София:Издателство „Проф. Марин Дринов”, 2002. – 246 с.

